

1922 Et under på Værnesbranden

Hun hadde nettopp båret inn ungen for bleieskift og litt matstell. Etter en stund roet babyen seg og hun tok fatt i kurven med klesvask, som hun tidligere på dagen hadde gjort klar. Det ble noen timer med vaskebrettet, slik det var vanlig på mandager og etter en helg med aktive småunger. Søndag hengte en selvsagt ikke ut klesvask. Den gode sørøsten som kom ned fra Strætassfjellet ville blåse klærne tørre på noen minutter. Hun setter fra seg kurven ved trappa, drar den tomme barnevogna nærmere huset og bestemmer seg for først å gå ut på jorden for å rake litt. Det var tross alt midt i slåttonna. I det hun runder hushjørnet forsikret hun seg om at småjenta og storebror var der de skulle. Jo da, treåringen satt i utkanten av gårdsplassen og fulgte med broren. Hun var alltid i nærheten, fulgte med på alt brødrene sine gjorde, dersom hun da ikke hang i skjørtekanten. Den andre broren var på nabogården. - Helga hadde forløpt som normalt. Hele familien hadde spasert de nesten to kilometerne gjennom den flotte og majestetiske bjørkealléen østover til kirka, hvor sogneprest Selmer holdt gudstjenesten. Der hadde hun fått vite at Johan Lunde i statsråd hadde blitt utnevnt til ny biskop i Oslo. Ellers var søndagen hellig, et pusterom fra matauk. Men av og til på en varm søndag ettermiddag kunne hele familien ta seg over med båten til Langøra, slik at alle fikk avkjøle seg på den flotte sandstranden på vestsiden. Stjørdalselva midtsommers var lav og rolig, kun noen få rotak over. Mannen hennes fortalte alltid de samme tragiske historiene om alle på Værnesmoen som hadde druknet, sliterkjerringene som etter vestaværet tok seg til og fra over den skjøre elveisen for å samle rekved. Elvevannet, som besto av en blanding mellom ferskvann og saltvann, gjorde isen til en felle, mange kom aldri hjem - og tilbake satt en enkemann med tosifret antall unger som ble spredt utover bygda. Det lå ikke bare en advarsel i fortellingene,

Langøra på Stjørdal, i sin tid både badeplass og bombemål for fly fra Værnes

men mye samfunnskunnskap. Lite visste hun der hun snudde seg og sjekket ungene at hun selv ikke skulle bli så gammel, og en ny enkemann ville sitte tilbake med fem barn. Jo, de få ettermiddagene familien kunne unne seg en tur utpå Langøra var verdifull rekreasjon.

Ungene likte seg så godt der på sandstranden. Svømming var ikke målet, kun litt bading. Det var ikke så mange som kunne svømme. Men det å sette sitt avtrykk, for ikke å si fottrykk, var spennende, og hun fikk fortelle sin favoritthistorie om Robinson Crusoe, av Daniel Defoe, som var spion for dronning Anne i England. Ungene frydet seg når de så et fotavtrykk i sanden, og spilte med. Den siste tiden hadde hun blitt klar over en annen bok, som het Tarzan, hvis historie hadde en viss parallell i utgangspunktet. I det tanken flyr forbi kom hun tilbake til hvorvidt de burde anspore ungene til å lære å svømme. Mannen var fast bidragsyter i Stjørdalens Blad, med en serie han kalte: «Fra svunnen tid». Derfor ble det til at hun fulgte med i Bladet, og hadde nylig blitt klar over at en amerikaner hadde blitt det første menneske til å svømme 100 meter på under ett minutt. Det hendte den 9. juli, bare for noen dager siden. Hun skjønnte selvsagt ikke hvor fort det var, eller hvilken prestasjon det var, så tankene skiftet tema. Hadde hun kunne se inn i fremtiden, ville hun visst at denne amerikaneren skulle bli verdens beste svømmer, med fem OL-gull - og i tillegg bli en av verdens meste kjente skuespillere, nettopp i de kommende filmene om Tarzan. Her kunne tankespor ha krysset på nytt. Hans navn var Johnny Weissmuller. Men det kunne nok i og for seg være det samme, fordi hun ville trolig ikke synes så meget om hans noe svevende liv. Han ble gift og skilt fem ganger.

Værnesbranden (Gr.nr 107, br.nr 104)

Der hun sto og raket, bråket det over hodet på henne og hun titter opp og ser en flymaskin, et «apparat» som noen fortsatt sa. I og for seg var dette vanlig i disse dager. Det foregikk militærøvelse og avisa hadde flere oppslag i hvert nummer om hvordan øvelsen fortonet seg. Seks vernepliktige flygere var innkalt og dessuten deltok de tre flyoffiserene. Flygesjefen, Lt. Bull, var meget fornøyd med ståa og alt var normalt. Ja, faktisk hadde Munthe-Dahl satt ny rekord på sin vei opp fra Kjeller med 3:26. Det ble slått stort opp. Men det ble knapt nevnt at den andre flymaskinen, med løytnant L. Feiring, måtte nødlande ved Ulsberg. Men det var vel så vanlig at det også gikk under det normale.

Hun gikk litt til siden for å få samtidig et innsyn inn på den lille gårdsplassen. Dermed fikk hun bedre oversikt vedrørende ungene. Jentungen hadde kommet litt rundt hjørnet for å ha kontroll på mora, samtidig som hun nysgjerrig fulgt med bror sin på andre siden av gjerdet. Han var på vei ut etter å ha vært inne og satt på kaffevannet. Kanskje følte treåringen seg litt utrygg grunnet bråket fra flyet som nettopp passerte like over. Men det var ikke bare øvelsen som gikk igjen i Bladet i de dager. Avisa var meget opptatt av Stjørdal Sparebanks 75-års

jubileum som var nettopp i dag, den 17. juli 1922. Avisa hadde grundig presentert de betydningsfulle personer som hadde vært med å bygge opp banken. Her var de alle avbildet og med sine personlige underskrifter: Soelberg, Richter, Øverland, m.fl. Hun godtet seg litt da hun leste hvor mye banken hadde gitt til Sunnanbanen oppover årene. Proprietærene som tapte slaget om Meråkerbanen tok nå en form for hevn. Det som nok varmet hennes mann mest fra Sparebankens referater, var at banken hadde vedtatt å gi 10 000 kroner til en bygdehistorie. Det var et meget betydelig beløp. Gubben var virkelig i godlune om dagen.

Hun går bort til tverrveggen, det var noen tørre blomster som irriterte henne. Hun merker at det kommer en stigende dur, ikke akkurat slik det forrige flyet ga fra seg. Hun ser at småjenta er i ferd med å reise seg opp. Så smeller det, jenta skriker til - ramlende lyder, huset rister. Hun stivner til, og da lukt og støvrøyk kommer til syne, kom redselen og hun skriker ut: «...ungan...». Klokken er nesten 17:00, mandag 17. juli 1922. Vi er på Værnesplass nr. 19, kalt Værnesbranden, som var bruk nr. 104 under storgården Værnes, gr.nr. 107. Mora er den 38-årige Marie Bersvendsdtr Værnesbranden, f. Åsheim, gift med den etter hvert legendariske lokalhistorikeren Ivar Nilssen Værnesbranden. Et fly hadde nettopp styrtet ned og truffet deres hus, gjengitt her som en delvis fingert innledning.

Motoren forsvant gjennom taket

Den 17. juli 1922 holder altså Marie Værnesbranden til ute på det lille jordet helt inntil våningshuset. Hun hadde som tidligere nevnt kort tid før tatt babyen Asbjørg, f. 27. april 1922, ut av barnevognen som sto ute på gårdsplassen - og etter litt stell lagt ungen inne i stua. Det heter seg at to av de andre ungene var ute på gårdsplassen. Det var den treårige Ingrid Antonie og storebror Magnus på seks år. Husbonden selv, Ivar Nilssen Værnesbranden, var på malerarbeid oppe i Dybvad. Klokken nærmer seg fem på ettermiddagstid, da ungene blir oppmerksomme på en stigende og noe skjærende lyd. De ser en flymaskin som kommer i sterk helling mot dem, hiver det de holder i, og forsøker å løpe bort i det flyet treffer våningshuset med et kraftig smell. Om bord var sersjant Kroksnes, som satt foran i det de den

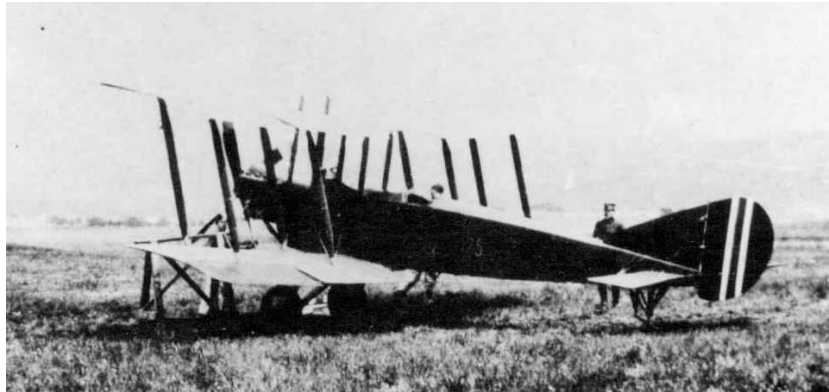
Flyhavariet på Værnesbranden, mandag 17. juli 1922

gangen kalte gondolen og styrte flyet, mens løytnant Eckhoff satt bak. Journalisten som refererte hendelsen skrev at maskinen kom fra 200 m høyde, og gikk bardus mot jorden grunnet sving med helling. Det var som en vingskutt fugl. Journalisten kunne slå fast at dersom piloten hadde hatt større høyde ville han klart seg, og flygesjefen, løytnant Bull, hadde fortalt at maskinen var helt ok før den traff huset til Ivar Nilssen Værnesbranden, som viste seg senere å ikke stemme. Men akkurat der og da var saken avgjort, og ingen gjorde noe mer ut av det. En slik sak ville i dag ha tatt minst ett år å etterforske og konkludere. Journalisten skrev at en liten baby var det eneste levende vesen inne i huset, og at fru Værnesbranden, som kom løpende til, merket på barnet at det hadde fått sjokk av det kraftige støtet. Det som det

her vises til er at sammenstøtet var så kraftig at motoren laget et stort hull og falt ned på loftet, mens det resterende av flyet falt delvis ned på uthuset ved siden av eller ned i tunet. Hele huset hadde forskjøvet seg av sammenstøtet og blitt skjevt. Ingeniørvåpenets soldater var like ved og kom løpende til som de første. Lokaltoget hadde stanset på linjen og folk om bord

strømmet nysgjerrige ut og opp til ulykkesstedet. Det ble skrevet i lokalpressen at de to flygerne hadde falt ut av flyet og ned på gårdsplassen, og Værnesboka «*fra høvdingsete til storflyplass*» forteller at de bare fikk mindre skader. Dette er ikke riktig. Erttertiden har altså fortalt at Kroksnes var litt medtatt og havnet på Sanitetsestablishmentets

Tilsvarende flytype som havarerte på Værnesbranden

sykehus hvor han ble natten over, mens Eckhoff hadde fått slått ut to tenner. Men det var mye, mye verre, gjengitt senere her i kapitlet. En av de få ting journalisten hadde rett i, var det underlige i at hele Værnes var en enorm åpen flate på flere tusen mål, og så måtte flyet treffe ett av de få husene. Lt. Bull opplyste at skadene ville bli dekket og at lensmannen straks hadde oppnevnt følgende takstmenn: L. Hofstad, J. P Ingstad og Gunnar Aune. Taksten kom på litt over 2 000. Flyet var for øvrig Hærens maskin nr. 179 av type: F.F. 5 C med motor: 90 HK RAF. Det kom fra Kjeller til Nordenfjeldske flyavdeling den 1. august 1921. Etter havariet på Værnesbranden ble flyet kassert den 5. oktober 1922.

Fire dager etter havariet på Værnesbranden, nemlig fredag 21. juli, foretar en tilsvarende flymaskin en nødlanding hvis årsak var regelrett motorkutt. De hadde nettopp passert «sykehuset» og var på vei mot Værnesbranden for å beskue åstedet for hendelsen der tidligere i uken. Høyden var derfor ganske lav, slik at de hadde ikke mange sekundene på seg. Flyet havnet i potetåkeren på Øvre Sandferhus, hvor det ruller videre og stanser etter 50 meter. Hadde motoren stoppet noen sekunder tidligere kunne det gått mye verre, da flyet trolig ville ha truffet en av de mange ledningene ved sykehuset.

Ivar Nilssen Værnesbranden (1876-1955) i yngre og eldre utgave

Så tilbake til flyhavariet på Værnesbranden. Da flyet treffer husene er den siste av ungene, Bjarne på fem, på nabogården. Mellom de to små brukene, er også noen tenåringer, blant annet den 14-årige Gustav Wærnes (far til Odd Wærnes i Paulineborg i Ole Vigs gate). De springer langs jernbanelinjen og kommer frem samtidig som fru Værnesbranden løper i ring og roper sine barns navn. Blikket hennes var stivt av redsel. Hvor er ungene?

Vi gjør et hopp 56 år fremover i tid, til 1978. Da er Jenny og nevnte Gustav Wærnes i Eidanger sør av Porsgrunn i Jenny sin søsters 75-årsdag. I samme hus bor en eldre mann. Da han blir presentert for stjørdalsparet, kunne han fortelle at han var godt kjent på Stjørdal og at han som flyger en gang havarerte på Værnes. Gustav og Jenny spisser virkelig ører når han snakker om ei barnevogn på havaristedet. Den ukjente mannen var Ivar Kroksnes, som fløy flymaskinen som styrtet i taket på Værnesbranden. For et merkverdig sammentreff, for et møte. Ivar kunne så til de grader fortelle at det var feil at han var mindre skadet, slik lokalhistorien til Stjørdal har hevdet. Han fortalt at han falt ut av apparatet (flyet) og ned i en kurv med klesvask. En kurv som fru Værnesbranden hadde satt fra seg ved trappa. Ivar mener at den kurven reddet livet hans. Han husker så godt fru Værnesbranden som løp rundt og lette etter sine barn. Hun var så forvilt at hun ikke enset han som lå i kurven og ropte på vann. Så besvimte Ivar Kroksnes, og var bevistløs i hele fem dager med hjernerystelse og store skader, skriver stedlig avis. Ansiktet var kuttet opp og nesen knekt. Kroksnes var så sterkt skadet at han måtte til Tyskland for behandling. Derfra tok livet hans en annen vending. Lt. Eckhoff fulgt med cockpiten som havnet inne på loftet.

27. mai 2020

Ivar Værnesbranden, barnebarn av lokalhistorikeren, har bistått med familiebilder

Vi skal ikke gjør oss ferdig med 1978 ennå. Nevnte ektepar, Jenny og Gustav Wærnes (hans andre ekteskap) hadde som nevnt vært i Eidanger i 75-års lag. I etasjen over i samme leilighetskompleks bodde Gunvor Kroksnes, datter til flygeren. Hun bor der fortsatt, er 87 år - og har bodd i samme leilighet siden 1968. Hennes far, flygeren Ivar Kroksnes, bodde hos henne de seks siste årene han levde. Han døde en natt i 1984. Da han gikk og la seg den kvelden, sa han til sin datter Gunvor (Gunn), eller Gunna som faren kalte henne: «*Gunna, jeg kan ikke ha det bedre enn her hos deg*». Det var Ivar Kroksnes siste ord.

Da Ivar Kroksnes i 1978 møtte ekteparet fra Stjørdal fortalte han nøyaktig om hva som hendte den julidagen i 1922. Dette var nok en annen versjon enn hva folket på Værnesbranden hadde som sin versjon, og som raskt ble «slik det hendte» i Stjørdals historie. Stjørdalens Blad fant visstnok dette så interessant at de arrangerte et møte mellom Gustav/Jenny og de to brødrene Værnesbranden: Magnus og Bjarne. Og det ble visstnok en temmelig høylytt diskusjon (les: uenighet) mellom ekteparet og brødrene, - tre av disse tidsvitner fra nettopp 1922. Avisen gjorde et stort poeng ut av uenigheten og under bildet av de fire hevder avisen at de to «partene» *kranglet* om detaljene ved ulykken. Værnesboka «Fra Høvdingsete til storflyplass» (år 2000), har heller ikke gjort tilstrekkelig *research*, og ytterligere sementert feilene. Nå er denne uenigheten sikkert oppblåst, og det er helt naturlig at lekfolk fort blir et offer for tro og bastante tilnærmelser, spesielt når de baserer seg ukritisk på selvsyn. Her kommer derfor

virkeligheten, i form av Ivar Kroksnes egne ord. Han var den nærmeste og det sikreste vitnet. Det var tross alt han som fløy. Sekundært sitter vi på hans egen, selvskrevene rapport til havarikommisjonen, takke være tilgang via hans nevø Arthur Hovland, som har vært meg behjelpelig på flere vis, på linje med barnebarnet til Ivar, Ingunn Kroksnes.

På baksiden på dette bildet står det «Kjeller 1921 eller 1922». Trolig er det fra flygerkurset/utdanningen. Ivar Kroksnes står fremst med hvite bukser

I sin skriftlige rapport forteller sjt Kroksnes at de hadde foretatt to runder over plassen, og hadde kommet opp i en høyde av 200 meter. Han gjør sin sving inn mot landingsretningen, og idet han skal rette opp flyet får han problem med sideroret. Videre skriver han: *«Jeg tror at løytnant Eckhoff har grepet ind, og for at vise at jeg ikke lenger har styringen, holder jeg begge hender i veiret. Apparatet dupper ned med nesene og jeg maa overta styringen igjen. Jeg legger med en gang kursen paa sydsiden av plassen for at legge ind for landing. Jeg legger apparatet ind i en venstre spiral og vi har gaat rundt 1 á 1 ½ gang da løytnant Eckhoff roper til mig at jeg skal holde op med dette, jeg retter apparatet øieblikkelig op igjen, men merker at høire sideror gaar ned. Apparatet skjærer utover til venstre og styrestangen legger seg over mit høire laar. Jeg roper til løytnant Eckhoff at han skal slippe, men da styrestangen fremdeles er fast trekker jeg meg op efter armene, og faar benet mellom sæte og styrestangen og spenner i. Med det samme hører jeg det knekker og styrestangen glir paa siden ned i bunden. Vi gaar med det samme ut av «spinnets» og jeg roper til løytnant Eckhoff at nu gik styrestangen. Løytnant Eckhoff slaar paa fuld motor, jeg stopper motoren og ber ham switsche av. Vi gaar nu lodret ned med ¼ omdreining til venstre».* Værnes 21. juli 1922.

Rapporten forteller oss, utenom at piloten ikke kan ha vært bevistløs i fem døgn, at årsaken til havariet ikke alene var den tekniske feilen, men det vi i dag vil kalle CRM (cockpit resource management), i form av at det oppsto tvil om hvem som virkelig fløy flyet i crash-øyeblikket. Det var ingen muntlig standard kommunikasjon mellom de to om bord den gangen. I dag vil de snakket i form av begrep som *«Your controls - my controls»* - hvorpå hendene tydelig fjernes fra stikka. At sjt Kroksnes strakte hendene i været var hans invitt til en slik forståelse, da han trodde Eckhoff hadde overtatt kontrollen. Til slutt ropte de og utførte motsatte handlinger under tvil om hvem som virkelig fløy. Ingen hadde kontroll. Kroksnes mistet verdifull tid til å nødløse unna husene.

Ivar Kroksnes i to utgaver

Etter ulykken ble som nevnt Ivar Kroksnes sendt til Tyskland, brutalt sagt - for å bli lappet sammen. Han var så sterkt skadet at han ble «grounded» for alltid, underforstått: måtte slutte som flyger av medisinske årsaker, som det heter seg. Hadde det vært i dag ville han fått «loss of license» (forsikring) og muligens blitt omplassert. Men Ivar Kroksnes måtte velge annen karriere, og sykehusoppholdet i Tyskland gjorde at han begynte på en høyskole i nettopp Tyskland og ble utdannet ingeniør. Han giftet seg, fikk fem barn, og hadde sin geografiske tilknytning til Vadheim i Høyanger. Han jobbet innen etableringen av kraftverk, inklusivt med store oppdrag i Genova i Italia, likeledes i England. Men på 30-tallet var det dårlige tider, forteller hans datter Gunvor. Da måtte han ta såkalt «nødarbeid» for å klare å brødfø familien. Gunvor forteller meg på telefon fra Eidanger at faren nok hadde komplikasjoner fra ulykken, helsa var ikke like sterk, og da familien bodde i Kristiansand kom det svevestøv (nikkelstøv) inn på hans tegnekontor på arbeidsplassen som gjorde at Ivar ble utsatt for kraftig eksem.

Så tilbake til folket på Værnesbranden. Bjarne var nok for liten til å få noen mén av ulykken da han kom hjem fra naboen. Men Magnus fortalte at han fikk mest sjokk og ble livredd fly etterpå. Og hva så med ekteparet Værnesbranden. I neste nummer av Bladet (stedlige avis) kunne Marie og Ivar Nilssen Værnesbranden lese om den grufulle flyulykken med flyet «Tiger» og Niels Hellesen, ved Rørvik lørdag 22. juli. - De så trolig ulykkesflyet over sitt hjem. Det forsterket inntrykkene. At de så leste om det fatale havariet med tre døde ga nok ettertanker, vel vitende om hva som kunne ha hendt på deres egen gårdsplass fire dager tidligere, hvor deres barn lekte. Det hjalp nok å holde på troen. Ivar Nilssen

Emil Kroksnes, oldebarn av flygeren har valgt et våtere element, her fra EM i seiling

Værnesbranden skrev det slik i sin dagbok for mandag 17. juli 1922: «.....Vi slap alle med skrækken og det var et under av Herren, at ingen kom til skade. Ja, det var i sandhed et stort under».

Arthur Hovland

Vadheim Elektrochemiske Fabriker på 20-tallet, hvor Ivar Kroksnes var ingeniør. Oppe til høyre i lia hans hvite enebolig

Og har du ikke helt fått meg deg *merkverdigheten*, vil jeg gjenta: Jeg begynte på nyåret på dette kapitlet. Laget en fingert innledning om den hellige søndagen, klesvask etc. - og at fru Værnesbranden setter fra seg en stor kurv med klesvask ute ved trappa. Så kommer koronaen, og hindrer at jeg kommer videre med *research* generelt og skrivning av kapitlet spesielt. Månedene går. I juli tar jeg opp igjen tråden da arkivene reåpnes. Da finner jeg en uttalelse direkte fra flygeren Ivar Kroksnes, hvor han forteller at han falt ned i en stor kurv med klesvask - og reddet livet. Dette var første gangen jeg hørte om kurven, mange måneder etter at jeg selv diktet inn en kurv med klesvask i min fingert innledning til kapitlet. Riktignok beveget flyet seg i vertikalplanet, men det er noe med Værnesbranden og vertikalaksen. Tro kan flytte fjell heter det vel. Denne gangen ble et hus på Værnesbranden flyttet noen centimeter. Jeg ønsker faktisk å tro at flygeren kanskje så ungene på gårdsplassen og fikk kastet flyet unna....

Familien Kroksnes

F. v: bestefar Anders (far til flygeren Ivar Kroksnes). Inger og Knut (barn til Gudrun og Ivar Kroksnes). Ekteparet Gudrun & Ivar Kroksnes, og så videre barn av disse igjen: Arthur, Gunvor (bor i Eidanger) og Finn (han bor i dag i universitetsbyen Marburg i Tyskland)